

РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО «ЗАХІДНИЙ ЧИННИК» В УКРАЇНСЬКІЙ «ПОМАРАНЧЕВІЙ РЕВОЛЮЦІЇ»

Здійснені узагальнення напрацювань російських істориків, політологів та публіцистів щодо ролі зовнішнього (західного) чинника в українських президентських виборах 2004 р. Наведені інтерпретації російської наукової думки щодо причин та механізмів впливу країн Заходу на «помаранчеву революцію», а також рекомендації для корегування політики РФ на пострадянському просторі.

Ключові слова: «помаранчева революція», вибори, зовнішній чинник, пострадянський простір.

Осуществлено обобщение наработок российских историков, политологов и публицистов о роли внешнего (западного) фактора в украинских президентских выборах 2004 г. Приведены интерпретации российской научной мысли относительно причин и механизмов влияния стран Запада на «оранжевую революцию», а также рекомендации для корректировки политики РФ на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: «оранжевая революция», выборы, внешний фактор, постсоветское пространство.

The research of Ukrainian events in 2004 – is a new subject for academic historians. This article is an attempt to make some generalizations about the views of Russian scientists on the Ukrainian «orange revolution» in 2004.

The main aim of the research within this publication is to study the specifics of the Russian perspectives towards the influence of external factors on the political events in Ukraine in late 2004 – early 2005.

Russian researchers are mostly using the term «Orange revolution» towards the events of 2004 in Ukraine, but they are underlying that it was not a revolution in its classical sense. The presidential election campaign in Ukraine and political events of 2004 in the vast majority of works are classified as socio-political crisis and as interference of foreign players into Ukraine's domestic politics. Ukrainian «Orange Revolution» was considered by Russian researchers in the context of a more complex phenomenon of so-called «color revolutions» that took place also in Georgia 2003 and Kyrgyzstan 2005.

The Ukrainian political process in 2004 attracted a considerable attention from the Russian Federation. Many political science publications were devoted to this phenomenon, but till now there is not enough historical works in this field.

The external influence of the West was compared with the Russian involvement into the Ukrainian election campaign and the number of recommendations was proposed for the Russian authorities about the ways to improve its policy towards post-Soviet countries. The spread of the democratic values as well as the widening of the NATO to the East was interpreted as the main reasons of the Western involvement to the Ukrainian political events of the 2004.

Among the main tools which were used for the external influence from the West Russian authors mainly name the following: non-governmental organizations, financial help to opposition forces and well known top officials from the other countries. As a result of such assistance Russian Federation lost its former strength on the post-Soviet space and now it is necessary to restore it. As a whole – we can conclude that Orange revolution events were of great concern from the Russian side – not only in the political, but in the scientific way as well.

Keywords: «Orange Revolution», election, external factor, the post-Soviet space.

З моменту розпаду СРСР російські культурних процесів на пострадянському політологи та історики приділяли значну просторі. Це зумовлювалось прагненням увагу перебігу політичних, економічних та Російської федерації (далі – РФ) утримати за

собою роль лідера, яку вони на себе взяли після розпаду СРСР у взаєминах з країнами пострадянського простору. Україна серед цих країн займала і продовжує займати значне місце. Ще з 1991 р. у російській науковій думці особливу увагу надавали проблемам російсько-українських взаємин (зокрема у галузі економічного, воєнного, політичного співробітництва). Виборча кампанія у президенти України 2004 р. справила значний вплив на російсько-українські взаємини, адже саме з неї розпочався кількарічний період ускладнення відносин між Україною та РФ. Таким чином, у подальшому, саме ця точка невороття привернула до себе значну увагу російських дослідників.

РФ, як країна залучена до українських політичних подій 2004 р., була геополітично зацікавлена у результатах президентської виборчої кампанії. Виходячи з цього, у російській науці існував значний інтерес до вивчення перебігу «помаранчевої революції», зумовлений у першу чергу завданням довести штучність політичних подій 2004 р. в Україні та їх «зовнішнє походження». Тому питання інтерпретації у російському суспільствознавстві впливу зовнішнього чинника на хід української виборчої кампанії є актуальним, та має наукове та практичне значення.

Метою даної роботи є вивчення специфіки російській науковій думки щодо впливу зовнішніх факторів на перебіг політичних подій в Україні кінця 2004 р – початку 2005 р. Дослідження подій 2004 р. – є відносно новою темою саме для вчених-істориків. Спостерігається брак робіт, у яких би був проаналізований стан наукової розробленості цієї теми. Дана стаття – це спроба зробити деякі узагальнення щодо поглядів російських вчених на «помаранчеву революцію» 2004 р.

Для виконання поставленої мети були проаналізовані роботи різного характеру: як ті, в котрих безпосередньо розкривалась зовнішня політика іноземних держав щодо України під час «помаранчевої революції» 2004 р., так і ті, які були присвячені іншим аспектам української виборчої кампанії у

президенти України, але, і в них, була приділена увага питанню зовнішнього впливу.

Над дослідженням з даної проблематики працюють такі російські політологи, історики та публіцисти як В. Алієв, В. Батюк, М. Бочанов, І. Грецький, С. Кара-Мурза, Л. Касюк, О. Корякіна, П. Маліновський, С. Наумова, С. Самуйлов, Д. Смірнова, Д. Потапов, А. Прокоф'єв, С. Чернявський та інші.

Перші наукові напрацювання щодо участі країн Заходу в українській «помаранчевій революції» вийшли вже у 2005 р. у вигляді наукових статей, тез до конференцій. У подальшому – були підготовані та опубліковані монографії, колективні праці, захищені дисертації з політології та історії.

Перш за все, треба зупинитись на самому тлумаченні подій 2004 р. російськими дослідниками. Так, у колективній праці С. Кара-Мурзи, С. Телегіна, О. Олександрова та М. Мурашкіна, «помаранчеву революцію» в Україні 2004 р. названо «квазіреволюцією», тобто такою, що не принесла українському суспільству докорінних трансформацій, а була лише технологією зміни політичної еліти, багато у чому, за допомогою зовнішніх гравців [18]. Історик В. Батюк класифікував революційний підйом 2004 р. в Україні як безпосереднє втручання Вашингтону [2, с. 20]. А політолог М. Бочанов відніс «помаранчеву революцію» в Україні до числа геополітичних технологій XXI століття. Її ціллю, на його думку, стала зміна незручного для Заходу політичного режиму певної країни та встановлення над нею власного протекторату [3].

Таким чином, можна говорити про те, що російські дослідники, використовуючи термін «помаранчева революція» дотримувались думки, що події 2004 р. в Україні не були революцією у класичному розумінні. У переважній більшості праць виборчу кампанію у президенти України та політичні події 2004 р., які були з цим пов'язані, було класифіковано як соціально-політичну кризу та масовий протест суспільства проти існуючих політичних і економічних умов життя у країні, з одного боку, та як

втручання іноземних гравців у внутрішньо-політичне життя України з іншого.

Треба відмітити той факт, що українська «помаранчева революція» серед російських дослідників, переважно, розглядалася у контексті більш складнішого явища, а саме так званих «кольорових революцій», що відбулись окрім України, ще й у Грузії у 2003 р. та у Киргизії у 2005 р. Загалом, у «кольорових революціях» вчені, вбачали потужний дестабілізуючий вплив. У роботах відмічалось, що західний фактор, який мав місце у президентських виборчих кампаніях в усіх трьох країнах, носив загрозливий характер для геополітичної ваги РФ на пострадянському просторі у цілому, та для російської державності зокрема.

З самого початку, аналізуючи політичні події 2004 р. в Україні, російські дослідники відмічали, що зовнішні сили зіграли відчутну роль у перебігу українського виборчого процесу. Ці гравці були як країнами західного (ЄС, США), так і східного (РФ) вектору розвитку.

З 1991 р. Україна більш-менш вдало балансувала у своїй зовнішній і внутрішній політиці між Заходом та Сходом. Тим не менш, 2004 р. проявив ситуацію, коли суспільне бажання культивувати західні цінності та стандарти життя наштовхнулось на цінність історичних зв'язків з РФ. Про-східний та про-західний вектори розвитку стали такими, що взаємно виключали один одного, а отже ситуація в країні вимагала суспільного вибору «або-або». Вибір на користь одного з векторів розвитку додатково ускладнювався суперництвом між собою іноземних гравців (РФ та США).

Так, на підтвердження цієї тези можна навести думку російського політолога Л. Касюка, який позначив «помаранчеву революцію» в Україні як приклад найбільш явно окресленого протистояння між Росією та США [5]. Історик С. Чернявський писав про те, що основні зусилля США та ЄС на 2004 р. були зосереджені на максимальному зміцненні своїх позицій у країнах пострадянського простору з метою використання цих територій у політичних, економічних та військових цілях, на шкоду РФ [17]. А його

колега В. Батюк, аналізуючи проблему «кольорових революцій» саме у контексті російсько-американських відносин, окреслював більш глобальну картину політичних процесів на пострадянському просторі [2]. Провідний науковий співробітник ІНІСН РАН П. Маліновський називав ситуацію в Україні геополітичним змаганням між Росією з одного боку і ЄС та США з іншого. Це він пояснював тим фактом, що Україна та Грузія розташовані на перехресті Європи, Євразії і Близького Сходу. Причинами даного протистояння автор називав прагнення Заходу розширити межі ЄС та НАТО далі на Схід за рахунок країн, що до 1991 р. входили до СРСР [7].

Таким чином, можна говорити про те, що у російській науковій думці аналіз «кольорових революцій» зводився до тези про винайдення Заходом якісно нового засобу геополітичної боротьби за сфери впливу на міжнародній арені. Це інтерпретувалося як перешкода у провадженні політики РФ щодо держав пострадянського простору.

Російські дослідники піддавали аналізу як внутрішні, так і зовнішні чинники «помаранчевої революції» в Україні. Так, науковці досить чітко звертали увагу на той факт, що «помаранчева революція», мала під собою потужну базу внутрішніх чинників. Серед них історик А. Рябов називав відчутну соціальну нерівність та невідповідність влади народу [13]. Дослідниця С. Наумова, підтверджуючи думку попереднього автора, зводила все, у підсумку, до сильного загального невдоволення існуючою владою з боку населення [9]. Історик С. Чернявський наголошував на цілій низці причин, що у підсумку призвели до недосконалої політичної структури країни [17].

Щодо впливу зовнішніх чинників на українські президентські вибори 2004 р., то на думку російських істориків, публіцистів та політологів, вони зіграли вагомий роль у зміцненні опозиційних сил, що, у результаті, вилилось у «помаранчеву революцію».

У російській науці спостерігається певна еволюція поглядів щодо інтерпретації причин української «помаранчевої революції» 2004 р. Так, якщо по завершенні цих подій в Україні

російські дослідники значно акцентували увагу на ролі зовнішніх сил, що справили, на їх думку, вагомий вплив на перебіг трьох турів голосування, то з більшою віддаленістю у часі вчені стали все частіше ставити знак рівності між зовнішніми та внутрішніми чинниками «помаранчевої революції».

На думку російських дослідників західний чинник був обумовлений наступними причинами. Першою з них було традиційне для США прагнення розширити коло країн дружних до демократії, адже демократичні країни, на думку Вашингтону, є прибічниками мирних засобів вирішення проблем та не несуть загрози для існуючого світоустрою. Другою причиною стало прагнення Заходу послабити вагу РФ на пострадянському просторі загалом, та у зовнішній політиці України зокрема.

Серед головних механізмів здійснення впливу з боку Заходу російські дослідники, у більшості своїй, назвали: по-перше, діяльність недержавних організацій різного характеру; по-друге, підтримку одного з кандидатів; по-третє, участь іноземних осіб-посередників у переговорному процесі між українською владою та опозицією.

Стосовно першого механізму зовнішнього впливу, а саме недержавних організацій, то загалом, більшість дослідників називали їх найважливішим інструментом зовнішньої політики західних держав, що зміцнили успіх опозиційних сил [3; 4; 9; 11]. Особливу увагу приділяли молодіжним структурам, яскравим прикладом яких політолог М. Бочанов називає українську організацію «Пора» [3]. Російська дослідниця А. Наумова акцентувала увагу на тому, що міжурядові західні організації надавали важливу інформаційну та піар-підтримку діям «помаранчевих революціонерів» [9]. Так, упродовж виборчих перегонів, вказує політолог, ці структури підтримували виключно прозахідного кандидата та дискредитували офіційні підсумки виборів, що могли бути незручними для реалізації далекоюсяжних цілей США.

Щодо другого механізму зовнішнього впливу, а саме фінансової підтримки опозиційних сил іншими країнами, то

дослідники зауважують, що вона надходила, у переважній більшості, із західних урядових та неурядових структур, тих, що спеціалізуються на укріпленні демократичних перетворень у країнах СНД [2; 8; 11; 18].

Ще одним механізмом втручання Заходу в українську виборчу кампанію 2004 р., на думку російських дослідників стала участь іноземних фігур та посередників у переговорному процесі між владою і опозицією [8; 9; 10]. Російські дослідники трактували цей аспект виборчої кампанії у президенти України як механізм використання переговорного процесу задля контролю за перебігом сценарію, корисного для Заходу. На додаток, вказувалось про на те, що окрім непрямого впливу на політичну ситуацію в Україні, у США були прийняті дії, спрямовані на посилення тиску на українську правлячу еліту. Так, А. Наумова наводить факт прийняття до виконання Держдепартаментом США резолюції Сенату, в якій йшлося про введення щодо України ряду санкцій у разі виявлення порушення президентських виборів 2004 р. [9]. Публіцист С. Кара-Мурза додає, що «міжнародні посередники», а саме верховний комісар Євросоюзу з питань зовнішньої політики і безпеки Х. Солана, генеральний секретар ОБСЄ Я. Кубіш, а також президенти Польщі О. Квасневський і Литви В. Адамкус стали тими фігурами, які істотно скорегували хід української виборчої кампанії 2004 р. [10].

Таким чином, можна говорити про те, що переважна більшість російських науковців у галузі новітньої історії і політології, поряд з суттєвими внутрішніми чинниками вбачала і значну роль зовнішніх впливів на виборчий процес в Україні 2004 р.

Слід відзначити, що у дослідженнях, присвячених українським подіям 2004 р. містився і практичний компонент: оцінювалася російська позиція під час виборчої кампанії в Україні та пропонувалися певні рекомендації щодо подальшого проведення зовнішньої політики РФ. Перш за все, російські політологи та спеціалісти з міжнародних відносин одразу по завершенню українських президентських виборів 2004 р. охарактеризували російську політику щодо України як

невдалу. Відзначалося, що РФ не змогла провадити цілісну зовнішню політику щодо ситуації в Україні, у той час, як країни Заходу, у тому числі і США, досить успішно це зробили.

Спостерігалася навіть певна еволюція у рекомендаціях дослідників. Так, у перші роки після подій 2004 р., серед спеціалістів існувала думка, що у РФ може статися схожа політична ситуація. Тож, у зв'язку з цим, історик В. Батюк назвав американське втручання у перебіг українського політичного життя прямою загрозою безпеці РФ. Ця небезпека, на його думку, ґрунтувалася на гіпотезі щодо посилення схожих опозиційних груп у самій РФ. Автор пропонував розробити таку зовнішню політику РФ, яка б стала початком «національної контрреволюції» серед країн, постраждалих від втручання Заходу, а саме до України, Грузії і Киргизстану [2].

У подальшому, коли перші враження вщухли, науковці запропонували якісно глибший аналіз зовнішньої політики РФ в українському сегменті, вже з метою зміцнення російського лідерства серед держав пострадянського простору. Так, було висловлено пропозицію змінити сам підхід РФ до державності країн СНД, у тому числі і до України [3]. Думка про можливість прямого економічного та політичного тиску на ці країни стала піддаватися критиці, натомість обґрунтовувалась доцільність поважного ставлення до зовнішньої політики кожної з країн СНД [3].

Таким чином, можна говорити про те, що перебіг українських політичних процесів 2004 р. привернув до себе значну увагу російських дослідників. Через нещодавність вищезначених подій цьому явищу було присвячено багато публіцистичних та політологічних напрацювань, але спостерігається обмаль саме історичних досліджень.

Особливо уважно російськими науковцями було проаналізовано роль конкурентного для РФ західного зовнішнього фактору у виборчій кампанії 2004 р. в Україні. Можна констатувати, що російські дослідження мали прикладний характер, адже у результаті аналізу подій «помаранчевої революції» науковцями було запропоновано низку рекомендацій російській владі задля покращення політики РФ щодо країн пострадянського простору. Дослідниками були розглянуті причини, через які Захід був зацікавлений у певному шляху розвитку подій. На їх думку головним було прагнення Заходу розповсюдити демократичні цінності та розширити НАТО далі на схід. Також вченими були виокремлені механізми впливу, що призвели до успіху політики західних країн: недержавні організації, фінансова допомога опозиційним силам та участь іноземних посередників у переговорному процесі між владою і опозицією. У результаті таких рішень, на думку російських дослідників, РФ значно поступилася своєю вагою не тільки у зовнішній політиці з Україною, але і політичною вагою серед країн пострадянського простору.

Дана проблематика потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Слід звернути увагу не тільки на специфіку зауваг російських дослідників щодо механізмів впливу західних країн на «помаранчеву революцію» 2004 р. але й зосередитись на українському загальнополітичному житті та виокремити ймовірні шляхи впливу інших держав та міжнародних організацій на політичну ситуацію у країні. Це є продуктивним моментом, адже завдяки кращому розумінню такого питання можна мінімізувати дестабілізуючі впливи інших країн зацікавлених у певному перебігу політичних, економічних та культурних втручань в Україні.

Джерела та література:

1. Алиев В. А. Соперничество Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки на пространстве СНГ (на примере Украины и Грузии: 1991 – август 2008 гг.): Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.04. – Москва, 2008. – С. 16. [Электронный ресурс] / Алиев В. А. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sopernichestvo-rossiiskoi-federatsii-i-soedinennykh-shtatov-ameriki-na-prostranstve-sng-na-p>.
2. Батюк В. И. Россия, США и «цветные революции» // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2006. – № 8. – С. 15-26.

3. Бочанов М. А. «Цветные революции» как фактор трансформации внешнеполитических стратегий государств на постсоветском пространстве: Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.04. – Орел, 2011. – С. 21. [Электронный ресурс] / Бочанов М. А. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/tsvetnye-revoluytsii-kak-faktor-transformatsii-vneshnepoliticheskikh-strategii-gosudarstv-na>.
4. Грецкий И. В. Роль внешнеполитических факторов в президентских выборах 2004 года в Украине: Автореф. дис... канд. истор. наук: 07.00.15. – Спб, 2008. – С. 24. [Электронный ресурс] / Грецкий И. В. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/rol-vneshnepoliticheskikh-faktorov-v-prezidentskikh-vyborakh-2004-g-v-ukraine>.
5. Касюк Л. А. Механизмы политического влияния США на постсоветском пространстве и их воздействие на состояние российско-американских отношений: Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.04. – Москва, 2010. – С. 19. [Электронный ресурс] / Касюк Л. А. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/mekhanizmu-politicheskogo-vliyaniya-ssha-na-postsovetskom-prostranstve-i-ikh-vozdeistvie-na->.
6. Корякина А. А. Политические кризисы в странах постсоветского пространства: факторы возникновения и развития :на примере современной Украины: Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02. – Уфа, 2007. – С. 18. [Электронный ресурс] / Корякина А. А. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/politicheskie-krizisy-v-stranakh-postsovetskogo-prostranstva-factory-vozniknoveniya-i-razvit>. – 2013. – 11 березня.
7. Малиновский П. В. «Помаранчевая революция» – геостратегические выборы Украины [Электронный ресурс] / Малиновский П. В. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=8824783>.
8. Марков С. А. «Цветная революция – это новый тип политических технологий по смене политической власти» [Электронный ресурс] / Марков С. А. – Режим доступа: <http://www.km.ru/glavnoe/2005/11/15/arkhiv/smarkov-tsvetnaya-revoluytsiya-eto-novyi-tip-politicheskikh-tekhnologii-po->.
9. Наумова А. Ю. Общественно-политический кризис в Украине 2004 года: причины возникновения, особенности развития, механизмы урегулирования: Автореф. дис... канд. истор. наук: 07.00.03. – Москва, 2011. – С. 20. [Электронный ресурс] / Наумова А. Ю. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obshchestvenno-politicheskii-krizis-v-ukraine-2004-goda-prichiny-vozniknoveniya-osobennosti->.
10. Оранжевая мина / Под ред. С. Г. Кара-Мурзы [Электронный ресурс] / С. Г. Кара-Мурза, С. А. Телегин, А. А. Александров, М. А. Мурашкин. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/kara-murza_sergey/orangevaya_mina.html#0.
11. Потапов Д. В. Феномен Майдана и «оранжевой революции» в Украине [Электронный ресурс] / Потапов Д. В. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=17113228>.
12. Прокофьев А. В. Трансформации политических режимов Грузии, Киргизии и Украины: Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02. – Казань, 2009. – С. 20. [Электронный ресурс] / Прокофьев А. В. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/transformatsii-politicheskikh-rezhimov-gruzii-kirgizii-i-ukrainy>.
13. Рябов А. А. Москва принимает вызов «цветных» революций [Электронный ресурс] / Рябов А. А. – Режим доступа: http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2005/1/ProEtContra_2005_1_03.pdf.
14. Самуйлов С. М. Эволюция политики США в отношении Содружества Независимых Государств. – М. : ИСКРАН, 2005. – С. 106.
15. Смирнов Д. Н. Манипулятивные технологии и их применение в условиях смены политического режима: опыт оранжевой революции на Украине: Автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02. – Н.Новгород, 2009. – С. 17. [Электронный ресурс] / Смирнов Д. Н. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/manipulyativnye-tekhnologii-i-ikh-primenenie-v-usloviyakh-smeny-politicheskogo-rezhima-opyt->.
16. Федорченко С. Н. Фрейм-анализ политической символики «цветных революций»: теоретико-методологические и исторические аспекты проблемы [Электронный ресурс] / Федорченко С. Н. – Режим доступа: http://evestnik-mgou.ru/vipuski/2012_3/stati/pdf/fedorchenko.pdf.
17. Чернявский С. И. Вестник аналитики [Электронный ресурс] / Чернявский С. И. – Режим доступа: http://www.isoa.ru/aview.php?aid=101&binn_rubrik_pl_articles=201.
18. Экспорт революции. Саакашвили, Ющенко ... / Под ред. С. Г. Кара-Мурзы [Электронный ресурс] / С. Г. Кара-Мурза, С. А. Телегин, А. А. Александров, М. А. Мурашкин. – Режим доступа: <http://www.karamurza.ru/books/export/index.htm>.

Рецензенты: Багмет М. О., д.і.н., проф.
Тригуб П. М., д.і.н., проф.